

ТЕАТР РЕАБІЛІТАЦІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

THE REHABILITATION THEATER AS A FACTOR OF THE INFLUENCE ON PERSONAL GROWTH OF YOUNG PEOPLE WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Особистісне зростання людини полягає в постійному, неухильному розвитку її особистісного потенціалу – комплексу психологічних властивостей, що дає людині можливість приймати рішення і регулювати свою поведінку, враховуючи і оцінюючи ситуацію, але виходячи насамперед зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв.

Основним чинником особистісного зростання є міра власних докладених зусиль самої людини, безпосередньої участі оточуючих, їх прийняття ситуації, звільнення від стереотипів. Така людина прагне до взаємодії в контактах з іншими, вона стає все більш відкритою і природною, але при цьому більш реалістичною, гнучкою, здатною компетентно вирішувати міжособистісні протиріччя.

Якщо ж дивитися на особистісне зростання крізь призму розвитку молоді з особливими потребами, то ми вважаємо вкрай важливим залучення її до соціального середовища, взаємодії з однолітками та участі у творчих розвивальних заходах. Це дає змогу змістити вектор уваги із «перебування у хворобі» на вектор особистісного зростання шляхом включення резервних механізмів розвитку.

Детальний аналіз цілої низки літературних джерел з проблематики особистісного зростання уможливило виокремлення двох основних груп, що стосуються взаємин особистості як із внутрішнім, так і із зовнішнім світом. Відповідно, вони отримали назву інтра- (прийняття себе – об'єктивне визнання своїх недоліків і переваг, можливостей і внутрішніх переконань, відкритість внутрішньому досвіду переживань, розуміння себе, відповідальна свобода, цілісність та динамічність) та екстраперсональних (прийняття та розуміння інших, соціалізованість, творча адаптивність тощо).

На основі емпіричних досліджень робимо висновок про те, що особистісне зростання молоді з особливими потребами відбувається успішно за умов налагодження соціальних стосунків. Залучення до творчості, а саме до реабілітаційного театру, є рушійною силою особистісного зростання молоді з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: молоді з особливими освітніми потребами, самореалізація, особистісне зростання, театр реабілітації, арт-терапія, творчі методи реабілітації.

Personal growth of a person is a constant, steady development of his personal potential – a complex of psychological properties, which gives a person the ability to make decisions and regulate their behaviour, taking into account and assessing the situation, but based primarily on their internal ideas and criteria.

The main factor in personal growth is the measure of one's own efforts, the direct involvement of others, their acceptance of the situation, the release of stereotypes, capable of competently resolving interpersonal contradictions.

If we look at personal growth through the lens of the development of young people with special needs, we consider it extremely important to involve them in the social environment, interact with their peers and participate in creative development activities. This makes it possible to shift the vector of attention from the "stay in the disease" to the vector of personal growth, by including reserve mechanisms of development.

A detailed analysis of a number of literary sources on the issue of personal growth makes it possible to distinguish two main groups that relate to the relationship of the individual with both the internal and external world. Accordingly, they were called intro- (acceptance of self, objective recognition of their disadvantages and advantages, opportunities and inner beliefs, openness to the inner experience of experiences, understanding of themselves, responsible freedom, integrity and dynamism) and extra-personal (acceptance and understanding of others, socialization, creative adaptability, etc.).

Based on empirical research, we conclude that the personal growth of young people with special needs is successful if social relations are established. Involvement in creativity, namely in the rehabilitation theatre, is the driving force behind the personal growth of young people with special educational needs.

Key words: youth with special educational needs, self-realization, personal growth, theatre of rehabilitation, art therapy, creative methods of rehabilitation.

УДК 159.922.7.07-053.4:[615.851.4:821-343
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.32>

Музичко Л.Т.

к.психол.н., старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національна академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Сайко Х.Я.

к.психол.н., доцент кафедри спеціальної педагогіки і соціальної роботи
Львівський національний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Складність і різносторонність особистості, її психологічна структура залежать від конкретних історичних, соціальних і культурних взаємин. Вона формується і розвивається безпосередньо в процесі свідомої діяльності і спілкування. Неможливо вирвати особистість із контексту історичного й суспільного тла, у середовищі яких вона викристалізовується і досягає своєї самореалізації. Переорієнтація з хворобливого егоїзму

на зовнішні цілі, на соціальне співробітництво і відчуття своєї корисності для інших здійснюється в рамках «успішних» трансформаційних переживань.

Однією з головних проблем вивчення самореалізації особистості є розгляд вікової динаміки творчої продуктивності протягом життєвого шляху [3]. Особливо це актуально для сучасної молоді, яка, на жаль, здебільшого є пасивною стосовно власного розвитку

і залежною від зовнішніх спонукань, тоді як сучасність вимагає від неї ініціативи і відповідальності, тобто суб'єктності поведінки і саморозвитку.

Українське суспільство надзвичайно прискореними темпами трансформується і перебудовується. Із цим процесом у тісному взаємозв'язку перебуває зміна підходів до виховання й навчання, старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам.

В умовах кризового стану суспільства особистість опинилася в складній ситуації вибору цінностей, пріоритетів, засобів адаптації, і найбільш гостро ця проблема проявляється у молоді з особливими потребами. Попередні нормативні зразки поведінки не співпадають уже із сучасними вимогами, має витворитись новий тип особистості, адаптований до турбулентних змін життя. Змінюється ідеологія і світогляд, культуральні й освітні бачення. Відбувається корінна зміна уявлень про сферу суспільного життя, ціннісні орієнтації.

Нове мислення висуває на першу позицію процес особистісного зростання, самореалізації молоді людини. Особистісне зростання – це культура способу організації психологічного досвіду, що виникає в результаті педагогічної, виховної або терапевтичної практики і цілісно організує процес розвитку особистості, спрямовуючи його в майбутнє (особистісний конструкт «Я в майбутньому», ідеальне Я).

Безперечно, вплив євроінтеграційних процесів, гармонізація всіх сфер життєдіяльності відбувається на формуванні життєвих запитів молоді у найрізноманітніших сферах. За таких умов велику увагу необхідно приділити молоді з особливими потребами, оскільки це найбільш вразлива категорія населення, яка потребує залучення та підтримки широкої низки спеціалістів. Отже, у зв'язку з трансформаційними процесами у суспільстві молоді з особливими потребами перебуває у двох суперечностях: позитивній (особистісного зростання) і негативній (девіації). Є потреба в наукових дослідженнях факторів особистісного зростання молоді людини з особливими освітніми потребами в ситуації, що швидко змінюється.

Однією з найбільш ефективних методик роботи з молоддю з особливими освітніми потребами є залучення до творчості. Так, творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне – актуалізації позитивної гами переживань, що супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях. Це є важливим напрямом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Не підлягає сумніву необхідність сучасного опертя на фундаментальну базу класичних напрацювань у анонсованій проблематиці. Таким чином, можемо зазначити, що головний психологічний сенс особистісного зростання – звільнення, набуття себе і свого життєвого шляху, самоактуалізація і розвиток усіх основних особистісних атрибутів. Взаємодія особистості з власним внутрішнім світом загалом не менш (а в багатьох відносинах – більше) значима, ніж зі світом зовнішнім. Принципово важливим для людини є також визнання і повага до її внутрішнього світу іншими людьми.

Отже, звернемося до концепції К. Роджерса. Поняття «самоактуалізація особистості» розкрито у постулатах його теорії: віра у конструктивну і творчу мудрість людини; переконання у соціально-особистісній природі засобів, що актуалізують конструктивний особистісний потенціал людини у процесах міжособистісного спілкування та ін. [6].

Г. Олпорт, міркуючи про проблеми самоактуалізації, зазначає, що в ситуації вибору особистість приймає не лише позитивні цінності, але й регресивні, які допомагають їй вижити в світі. Першу групу вчений називає цінностями росту, другу – цінностями здорового регресу [1]. У самоактуалізаційній же теорії А. Маслоу виділяються дефіцитарні мотиви та мотиви росту, які він ще називає метапотребами. Саме вони, на його думку, викликають прагнення людини до самоактуалізації. Перманентне незадоволення мета потреб суттєво гальмує особистісне зростання, відповідно і процес самоактуалізації [5].

Проблеми, близькі до самоактуалізації чи самореалізації, досліджували також Е. Еріксон, В. Франкл, Е. Фромм, К. Хорні [4] та ін. Так, питання особистісного зростання порушено в епігенетичній теорії Е. Еріксона. Вчений зазначав, що на кожному віковому етапі настає криза як наслідок досягнення певної психічної зрілості. За умови позитивного розв'язання конфлікту, який виник на певному віковому етапі, можливе подальше особистісне зростання. В іншому разі такий розвиток є проблематичним і може суттєво гальмуватись [1].

А. Адлер вважав найважливішим мотивом психологічного розвитку особистості прагнення до успіху, досконалості, яке зумовлюється **вродженим комплексом неповноцінності**, та соціальний інтерес, що сприяє співпраці з іншими людьми. Особистість у такій ситуації прагне до компенсації та надкомпенсації справжніх й уявних недоліків [2].

Варто зауважити, що найбільшого визнання отримали роботи А. Маслоу як видатного представника гуманістичної теорії особис-

тості. Поняття «самоактуалізація» за психологічним наповненням близьке до поняття «особистісне зростання». У словнику-довіднику «Психологія особистості» його трактують «як активний процес становлення, в якому людина бере на себе відповідальність за свій майбутній життєвий шлях» [7, с. 467].

А. Маслоу визначає самоактуалізацію як «повне використання талантів, здібностей, можливостей, як процес самореалізації людських потенцій» [5, с. 18].

Важливим є внесок української психології в наукове осмислення проблематики особистісного розвитку. Розроблені вітчизняними психологами теоретичні підходи викликають велику зацікавленість у фахівців різноманітних наукових спрямувань (філософії, педагогіки, економіки тощо) особливо тепер, коли визнається виняткова роль особистості у поліпшенні соціального, економічного, політичного життя передових країн світу, добробуту їхніх громадян [1; 2; 9; 11; 12 та ін.].

Найбільш знаними теоріями особистості у вітчизняній психологічній науці вважаються: типологія особистості О. Лазурського, культурно-історична теорія особистості Л. Виготського, теорія особистості С. Рубінштейна, діяльнісна теорія О. Леонтьєва, теорія особистості Б. Ананьєва та концепція особистості Г. Костюка.

Відомий український дослідник Л. Виготський є засновником культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій, яка стала класикою та підґрунтям досліджень проблеми особистості у вітчизняних науках про людину протягом усього ХХ ст. Основним джерелом розвитку людини, згідно з візіями провідного вченого, є соціальне середовище, а точніше «соціальна ситуація розвитку» – специфічне для кожного віку відношення між дитиною та її оточенням. Основними одиницями аналізу соціальної ситуації є діяльність (зовнішній план) і переживання (внутрішній план). Особливість взаємодії кожної конкретної дитини зі своїм соціальним оточенням, яке виховує і навчає її, визначає той шлях, що веде до виникнення вікових новоутворень.

Найбільшої ж популярності та поширення серед вітчизняних науковців набула так звана діяльнісна теорія особистості. Серед дослідників, які зробили найбільший внесок у її розвиток, слід зазначити насамперед С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, К. Абульханову-Славську та А. Брушлинського. Аналізуючи проблему вивчення особистісного зростання в Україні, звернемо увагу, що ця тема є досить новою, яку тільки в останні роки досліджують на науковому рівні.

Останніми роками колективом українських учених під керівництвом Л. Сохань розробляється концепція життєтворчості [8]. Жит-

тетворчість розглядають як «особливу, вищу форму виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному творчому вибору особистістю стратегії її життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації її індивідуального життєвого проєкту» [8, с. 7].

Розвиток особистості осіб з особливими потребами є варіантом нормального розвитку в «ускладнених умовах», які розуміються як «неоптимальний стан біологічних і/або соціальних передумов особистісного розвитку, що вимагає суттєво підвищених зусиль для вирішення завдань розвитку і висуває через це підвищені вимоги до особистості» (О. Леонтьєв) [10]. У цих умовах формується ставлення особистості до своєї інвалідності, до себе і оточуючих. Життєві труднощі, які сприймаються як виклик, кинутий самим життям (О. Леонтьєв, Л. Александрова), можуть провокувати розкриття потенційних можливостей особистості – її резервів і ресурсів.

Основою позитивного особистісного розвитку є здатність особистості у разі зіткнення з психотравмуючою ситуацією освоювати і використовувати наявні зовнішні і внутрішні ресурси з метою усвідомлення і розкриття свого потенціалу, а також збереження внутрішньої гармонії і цілісності.

Доходимо висновку, що на рівні діяльності результатом фізичних обмежень здоров'я є компенсаторне заповнення пошкодженої психічної функції, а на рівні особистості – фізичне порушення стає умовою для формування специфічної системи ресурсів особистості. У такому разі практичне завдання роботи з молоддю з особливими потребами полягає в русі від декомпенсованої якості життя до компенсації, а завдання психології позитивного функціонування – в розвитку здатності до активного перетворення фізичних обмежень здоров'я на рушійні сили особистісного розвитку і, таким чином, у просуванні від нереалізованої якості життя до реалізованої.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Науково-теоретичний аналіз проблеми особистісного зростання молоді з особливими освітніми потребами зумовив необхідність емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей цього феномена.

Для проведення констатуючого експерименту був розроблений комплекс методів та методик, які дали змогу всебічно вивчити соціально-психологічні фактори особистісного зростання молоді з особливими освітніми потребами.

Експериментальне дослідження тривало з 2018 по 2019 рік на базі Чернігівської обласної благодійної організації «РАТТА».

До групи досліджуваних увійшли учасники театру реабілітації «Дивосад». Дослідження

проводилося у вересні 2018 року (до початку участі в театрі) та через рік (після року участі в театрі реабілітації), у вересні 2019 року. Група досліджуваних – одна й та сама. Вік – 14–17 років.

Контрольна група – діти з особливими освітніми потребами, які не залучені до участі в театрі. Вік – 14–17 років.

Експериментальну групу становили «актори театру» у кількості 10 осіб. До контрольної групи увійшли діти з особливими освітніми потребами у кількості 10 осіб, батьки яких є членами благодійної організації «АРАТТА».

Нами було використано такий арсенал методів дослідження:

- 1) аналіз теоретичного матеріалу;
- 2) емпіричне дослідження з використанням методик: «Опитувальник образу власного тіла», опитувальник «Шкали базових переконань» Р. Янов-Бульман в адаптації М. Падун і А. Котельникова;
- 3) анкетування досліджуваних;
- 4) аналіз занять у театрі реабілітації.

Валідність дослідження, тобто можливість поширення отриманих даних на «реальне життя», є однією з актуальних проблем соціально-психологічних досліджень. У дослідженнях різних груп осіб з інвалідністю проблема екологічної валідності стоїть особливо гостро через такі фактори: 1) втрата соціального контексту, оскільки запитання про порушення досліджуваній сприймає з точки зору медичних аспектів; 2) вплив позиції дослідника. Специфічним виявляється і характер взаємодії учасників дослідження і психолога-дослідника, дослідження набуває характеру обстеження, в якому випробовуваний екзаменується на відповідність або невідповідність деякій нормі; 3) низька мотивація до співпраці. Проблема мотивації і готовності до співпраці впливає безпосередньо з попередньої проблеми нерівності досліджуваного, що може проявлятися в конформізмі або, навпаки, опорі стосовно дослідника, поверхневих або соціально схвалюваних відповідях і т. п.

Надзвичайно важливим є те, щоб вибір інструментів реалізації дослідження здійснювався не тільки на підставі заявлених цілей і завдань дослідження, але також і з урахуванням особливостей вибірки випробовуваних. Об'єктом нашого дослідження є особи з особливими потребами, а саме мають інвалідність внаслідок травми, при цьому збережений інтелект. Це передбачає, як мінімум, дві характерні особливості випробовуваних у цій вибірці – наявність фізичних обмежень в актуальній життєвій ситуації і наявність психотравмуючого досвіду в минулому. Взаємодія з такою соціальною групою вимагає від дослідника вдумливого й етичного підходу. Найважливішими вимогами до вибору психо-

метричного інструментарію в роботі з людьми з обмеженням здоров'ям є компактність і місткість методик. Дослідник має вміти скласти діагностичний комплект методик таким чином, щоб отримати можливий максимум інформації, не примушуючи респондентів заповнювати занадто громіздкі опитувальники, що може бути їм не під силу фізично. Формулювання питань і тверджень в обраних методиках має бути коректним для людей з обмеженням. Після ретельного аналізу різних методик на відповідність цілям і задачам нашого дослідження, а також на етичну відповідність досвіду людей з інвалідністю був сформований психодіагностичний комплект з трьох стандартизованих методик.

«Опитувальник образу власного тіла»

Був розроблений О. Скугаревським і С. Сивухою на основі досвіду клінічної роботи з пацієнтами. Методика була включена в дослідження для оцінки рівня переживання травматичного досвіду, пов'язаного з інвалідністю. Формування образу тіла відбувається в онтогенезі під впливом індивідуального життєвого досвіду (перцептивний компонент образу тіла, пов'язаний зі сприйняттям форми і розмірів тіла, можливостями тіла, ступенем володіння його функціями і т. п.) і соціокультурних норм тілесності (оціночний компонент образу тіла, що включає зіставлення свого тіла з нормами, ідеалами, емоції з приводу своєї зовнішності і можливостей свого тіла і т. п.). Ступінь задоволеності або незадоволеності особливостями свого тіла значно впливає на поведінку людини, її самооцінку, характер міжособистісних відносин, параметри віднесення себе до тієї чи іншої соціальної групи. Нам же важливо було обстежити ці явища і під кутом задіяння тіла у сценічній грі, як вимагатиме саме ця форма реабілітації.

«Опитувальник образу власного тіла» містить 16 пунктів-тверджень, які необхідно оцінити за чотирибальною шкалою (0 – «ніколи», 1 – «іноді», 2 – «часто», 3 – «завжди»). Далі всі бали за шкалою підсумовуються, максимальний результат за шкалою – 48 балів. Підсумковий показник вище 13 балів говорить про виражену незадоволеність власним тілом. Для зручності роботи з отриманими даними «сирі» бали можуть бути переведені в Стени. Для цього дослідження формулювання окремих питань методики було змінено. Наприклад, оригінальне формулювання «Я порівнюю своє тіло з іншими для того, щоб переконатися, що вони повніші, ніж я» була змінена на «Я порівнюю своє тіло з іншими для того, щоб переконатися, що вони кращі, ніж я».

Оціночний компонент ставлення до тіла відображає:

– глобальну оцінку тіла (задоволення чи незадоволення вагою, формою тіла, його специфічними частинами);

- емоції й відчуття щодо зовнішності;
- когнітивний аспект (переконання щодо зовнішності, схеми тіла);
- характерну поведінку (наприклад, уникнення дивитися на себе в дзеркало).

«Шкали базових переконань» Р. Янов-Бульман в адаптації М. Падун і А. Котельникова.

Методика складається із 37 пунктів-тверджень, що дають змогу оцінити вираженість п'яти базових переконань про світ і про себе: «добррозичливість навколишнього світу», «справедливість», «образ-Я», «удача», «переконання про контроль». Респонденти оцінюють правильність тверджень за шестибальною шкалою від «Абсолютно не згоден» до «Повністю згоден». Підрахунок підсумкових показників ведеться шляхом підсумовування балів по субшкалах – характеристиках базових переконань.

Анкетування

Психодіагностичний комплект був доповнений спеціально розробленою анкетною для збору соціально-демографічних даних про вік і стать респондентів, об'єктивні характеристики. Анкета складена з питань закритого і напіввідкритого типу. Такі анкети оброблялися методом простого підрахунку та аналізу.

Аналіз занять театру реабілітації дав змогу виявити рівень особистісних досягнень учнів. Ми звернули увагу на те, як діти взаємодіють між собою, а також з волонтерами та педагогами, на їхню активність, самостійність, наскільки вони володіють матеріалами вистави, на включення в роботу, наскільки вони можуть контролювати свою поведінку та дії.

Під час констатувального етапу експерименту ми дослідили ставлення до образу власного тіла та базові переконання у дітей, які приймалися до участі в театрі реабілітації. Такі методики було проведено на етапі знайомства та діагностики стартових можливостей.

Таким чином, «Опитувальник ставлення до власного тіла» дає змогу оцінити ступінь (не) задоволеності зовнішністю як оцінним компонентом образу тіла.

Результати «Опитувальника ставлення до власного тіла» представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностичні дані «Опитувальника ставлення до власного тіла», вересень 2018 року (до участі в театрі реабілітації)

Оцінка ставлення до власного тіла	Загальний результат у %
Адекватне ставлення до зовнішності	10%
Легка незадоволеність зовнішністю	40%
Помірна незадоволеність зовнішністю	50%

Як бачимо з отриманих даних, лише 10% опитаних задоволені образом власного тіла, 40% відчувають легку незадоволеність, тоді як 50% мають виражені показники незадоволеності своєю зовнішністю. Це може свідчити про те, що діти з особливими освітніми потребами, які мають вади опорно-рухового апарату, суттєво переймаються з приводу того, що їхнє тіло не відповідає загальним стандартам. Тим паче, сучасні ЗМІ постійно транслюють ідеальний образ тіла як запоруку життєвого успіху. З цього випливає необхідність додаткових корекційних впливів на розвиток прийняття образу власного тіла.

Методика «Шкали базових переконань» допомогла виявити наявність у досліджуваних 5 базових переконань: «добррозичливість навколишнього світу», «справедливість», «образ-Я», «удача», «переконання і контроль».

Поняття «базові переконання» («базові схеми») виникло та розвивається на перетині когнітивної, соціальної, а також спеціальної педагогіки. У його основі думка, яка (кожна із позицій) намагається відповісти на питання про те, яким чином особистість конструє власні уявлення про навколишній світ і власне «Я». Загалом базові переконання визначаються як імпліцитні, глобальні, стійкі уявлення індивіда про світ і себе, мають вплив на мислення, емоційні стани та поведінку людини. Відповідно до цього одним з базових відчуттів нормальної людини є здорове почуття безпеки.

Базові переконання особистості зазнають серйозних змін під впливом перенесених особистістю дитячих психологічних травм та травматичних подій, у результаті яких руйнуються звичні життєві уявлення та схеми поведінки.

Результати методики представлені на рис. 1.

У нормі показники за всіма шкалами тесту мають бути вищими за середину, тобто не менш 4 балів. Як бачимо з таблиці 2, у всіх опитаних сильно знижені переконання у доброті людей (3), у цінності власного «Я» (менше 2 балів), що свідчить про підрив двох основних категорій нормальної картини світу – віри в те, що в світі більше добра і в цінність свого існування. Ще один показник треба оцінювати, як пише автор, протилежним (реверсним) чином – це шкала «випадковість подій». Якщо людина сприймає світ як «випадковий», тоді в неї підривається третя категорія нормальної картини світу – віра в те, що світ сповнений смыслом. Тому, чим більше балів набирає досліджуваний за цією категорією, тим гірше, тим більше він втрачає віру в осмисленість світу. Тобто осмисленість світу у досліджуваних теж не доходить до нормативних 4 балів, вона знижена.

У ході виконання роботи було проведено вивчення та опис роботи реабілітаційного театру. Виділено головні засади та особливості

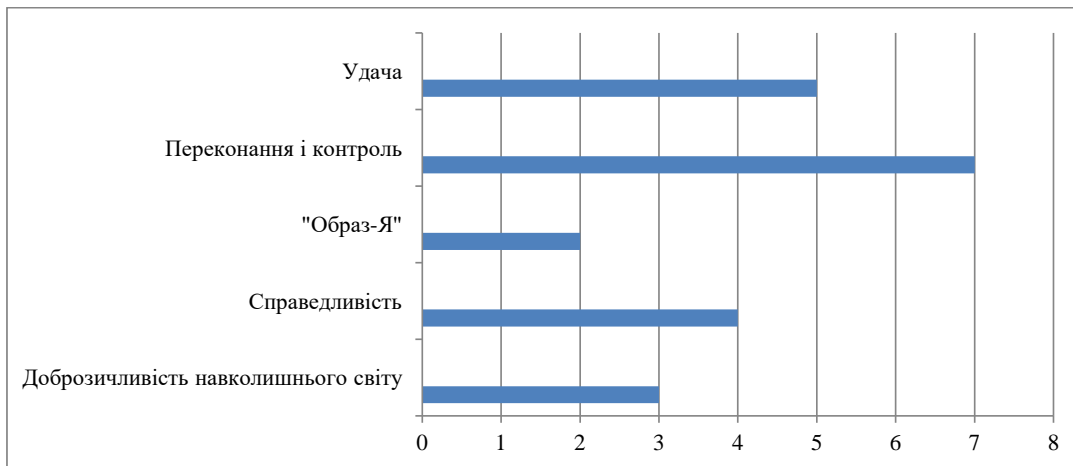

Рис. 1. Результати проведення методики «Шкали базових переконань»

Низький рівень – від 0 до 4; середній рівень – від 4 до 7; високий рівень – від 8 до 10

роботи. Зазначимо, що метод використання реабілітаційного театру тільки набирає поширення в Україні, тоді як у провідних країнах світу реабілітаційні театри мають велике поширення. Метою його діяльності є психосоціальна реабілітація, формування когнітивних, мотиваційних, емоційних ресурсів особистості, включаючи навички, знання, вміння взаємодіяти, вирішувати проблеми та ін., які сприятимуть успішній інтеграції в суспільство та особистісному зростанню. При цьому мається на увазі, що тільки у діалозі з іншими людьми людина може реально усвідомити значимість своєї особистості і свій вплив на оточуючих.

Реалізація вистави театру складається із трьох нерозривних етапів:

- 1) знайомство з учасниками та діагностика їх стартових, творчих можливостей;
- 2) вибір і написання сценарію-драматургії, на основі якої буде збудоване саме дійство, що спиратиметься на результати діагностики можливостей та побажань учасників театру;
- 3) постановка вистави, приготування (створення) необхідного реквізиту та декорацій для цього.

Вибір форми роботи для конкретної дитини здійснюється відповідно до особливостей її психосоціального розвитку.

Драма – це перетворення дій людей на якусь значущу подію. Вона імітує реальність взаємин, залучаючи до процесу можливості яви та інтелекту учасників. Крім цього, штучно створюються життєві ситуації, з яких згодом учасники будуть наперед знати вихід. Виробляється свого роду гнучкість у соціальному сенсі, розвивається здатність до публічних дій, з'являється можливість поглянути на життя з позиції активного учасника і тим самим подолати сприйняття себе як «жертви обставин». Також людина отримує досвід, народжений не в розмовах і думках, а в активній дії і взаємодії, що набагато швидше призводить до зміни світо-

відчуття і ставлення до життя. Крім того, театр реабілітації концентрується не стільки на остаточному продукті (театральна постановка), скільки на процесі (створення продукту). І, звичайно ж, не висуваються високі вимоги до рівня акторської майстерності учасників.

У зв'язку з тим, що контингент учасників неоднорідний за характером і рівнем особистісного розвитку та готовності до участі в театрі, взаємодія мала індивідуально-диференційований і корекційно спрямований напрям.

Особистісному зростанню сприяв комплексний підхід у роботі:

- розвиток креативності;
- розширення художнього світогляду;
- розвиток і поглиблення інтересів дітей;
- розвиток комунікативних навичок на основі спільної творчої діяльності;
- розвиток дрібної моторики рук (виготовлення декорацій і костюмів);
- розвиток мовлення, збагачення словникового запасу (участь у заняттях з ораторського мистецтва);
- організація спільного дозвілля;
- зміцнення фізичного та психічного здоров'я.

Особлива увага приділялась розвитку впевненості в собі. Діти долали страх сцени, під час проведення вистав відчували триумф та радість.

З метою виявлення результативності участі в театрі реабілітації «Дивосад» нами було здійснено контрольну діагностику учасників експерименту. Контрольна оцінка була проведена через рік. За цей період діти брали активну участь у творчій роботі театру реабілітації. За їхньою участю було поставлено вистави «Про Федота стрільця», «Гамлет». Отримані результати ми порівнюємо із даними контрольної групи.

Результати діагностики подані в таблиці 2. Проаналізуємо та узагальнимо їх, зробимо відповідні висновки.

Таблиця 2

Діагностичні дані «Опитувальника ставлення до власного тіла», вересень 2019 року (рік участі у театрі реабілітації)

Оцінка ставлення до власного тіла	Після року занять в театрі Загальний результат у %	Дані попереднього дослідження (вересень 2018 р.)	Контрольна група
Адекватне ставлення до зовнішності	30 %	10%	—
Легка незадоволеність зовнішністю	50%	40%	40%
Помірна незадоволеність зовнішністю	20%	50%	60%

Таблиця 3

Методика «Шкали базових переконань». Порівняльна характеристика результатів

Шкали базових переконань	Рівень вираженості до участі в театрі (2018 рік)	Рівень вираженості через рік участі в театрі	Рівень вираженості у контрольній групі
Удача	5	6	4
Переконання і контроль	7	5	6
«Образ-Я»	2	4	3
Справедливість	4	5	4
Добррозичливість навколишнього світу	3	4	3

Аналізуючи діагностичні дані «Опитувальника ставлення до власного тіла», можемо зробити висновок, що результати після залучення дітей до участі в театрі значно покращилися. Можемо припустити, що робота на сцені перед глядачами, спілкування з дітьми зі схожими особливостями та розвиток творчих здібностей позитивно впливає на самосприйняття та ставлення до образу свого тіла.

Результати повторного проведення методики «Шкали базових переконань» представлені в таблиці 3.

Порівнюючи результати за таблицею, робимо висновок про те, що рівень вираженості «Шкали базових переконань» за період участі у реабілітаційному театрі має значно вищі показники. Тобто рівень особистісного зростання став значно вищим у експериментальній групі. Залучення молоді з особливими потребами до участі у театрі реабілітації позитивно впливає на її особистісне зростання.

Таким чином, ми довели ефективність творчої роботи як чинника особистісного зростання.

Аналіз анкетних даних. Метод анкетування дав змогу виявити напрями соціально-психологічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами й визначити сприятливі і несприятливі форми підтримуючої взаємодії.

Знання й розуміння проблеми про особливості стану дитини значимим оточенням, а також його реакція на ситуацію формують у дитини деструктивний і депресивний або ціннісний і розвивальний стани.

Отже, можна виділити дві полярні реакції близького оточення на особливі потреби дитини. На одному полюсі – надзвичайно емоційно-збентежена реакція, при цьому цін-

ність будь-яких способів життєвої реалізації відкидається. На іншому полюсі – уявлення про інвалідність як тяжкої події, але такої, яку можна пережити. І за певних коректив цей стан не буде перешкодою реалізації життєвого проєкту.

Висновки. Провівши теоретико-експериментальне дослідження з проблеми вивчення особливостей особистісного зростання молоді з особливими потребами, ми дійшли таких висновків: участь у театрі реабілітації має корекційну спрямованість і сприяє позитивним змінам особистісного розвитку. Такі діти більш упевнені в собі, соціалізовані, довіряють оточуючому світу, більш контактні та розкуті. Вони мають стійку віру у власний успіх.

Як показує практика, традиційної роботи для сприяння особистісному зростанню не досить, тому що діти з особливими потребами вимагають індивідуально-диференційованого підходу, нестандартного підходу до проведення занять. Нами доведено, що лише комплексне і систематичне використання форм і методів роботи дасть змогу сформувати повноцінну особистість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков. Санкт-Петербург, 1998. 379 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. Москва, 1980.
3. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. Київ, 2012. 259 с.
4. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург, 2008.
5. Братченко С.Л. Особистісне зростання та його критерії / С.Л. Братченко, М.Р. Миронова. *Пси-*

хологічні проблеми самореалізації особистості. Санкт-Петербург, 1997. С. 38–46.

6. Виготський Л.С. Уява і творчість у дитячому віці. Москва : Просвещение, 1991. С. 3–91.

7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва, 1996.

8. Давидова О. Вплив психофізичних відхилень на стан мовленнєвого розвитку дитини. *Дефектологія*. 2007. № 11. С. 49–51.

9. Эриксон Э.Г. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1996. 344 с.

10. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Москва, 1981. 584 с.

11. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська. Київ : Просвіта, 2001.

12. Фромм Э. Душа человека. Москва : Республика, 2006. 200 с.